

نشانه‌شناسی بیماری‌های معده در طب سنتی ایران

مهدی برهانی^{الف}، میثم شیرزاد^ب، مهین الصاق^ج، محمد مظاهری^د، احمدرضا شریفی علون آبادی^{الف}،
مریم یآوری^ب، محمود بابائیان^{الف}، محمدعلی کمالی^ب، محمدرضا حاجی‌حیدری^{الف}، مجید آویژگان^د، پیمان ادیبی^{ه*}

^{الف} گروه طب سنتی ایران، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران

^ب دانشکده‌ی طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران

^ج دانشکده‌ی طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران

^د گروه بیماری‌های عفونی و گرمسیری، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان

^ه گروه داخلی، دانشکده‌ی پزشکی و مرکز تحقیقات جامع‌نگر عملکرد گوارش، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان

چکیده

علائم متعددی در طب سنتی ایران در مبحث بیماری‌های معده آورده شده است که نشان از دقت خاص پزشکان این دانش به نشانه‌شناسی بیماری‌ها دارد. استدلال از برخی علایم من جمله نوع رنگ، بو و میزان یکنواختی مدفوع، نوع صدای گاز دفعی و شدت بوی آن، بررسی میزان و شدت عطش و نوع برطرف شدن آن با آب گرم و غیر گرم، رنگ و خصوصیات زبان، آروغ و انواع آن، تمایل به نوع مواد غذایی و میزان و نوع آب دهان، همه‌علائمی هستند که امروزه در دانش سمیولوژی و اخذ شرح حال یا اساساً بررسی نمی‌شوند یا اطلاعات کمی در مورد آن‌ها از بیمار اخذ می‌گردد. به نظر می‌رسد دقت در نحوه‌ی شرح حال‌گیری و معاینه‌ی فیزیکی بیماری‌های معده توسط طبیبان طب سنتی ایران از جمله ابن سینا می‌تواند در بهبود شیوه‌ی شرح حال‌گیری در طب رایج کمک‌کننده باشد. نکاتی که در طب سنتی ایران مورد توجه بوده است، به نظر می‌رسد در یک دوره‌ی تاریک تاریخی از مسیر دانش پزشکی خارج شده باشد و این دانش سیر طبیعی دگرگونی خود را که مشتمل بر ارتقاء و اصلاح دانش هر نسلی توسط نسل بعد از خود است، طی نکرده باشد. با این تئوری لازم است مطالعات تجربی بیشتری برای بررسی متون اصیل طب سنتی ایران انجام گیرد تا تغییرات ذکر شده در علایم و نشانه‌های معده در این متون نسبت به دانش روز سمیولوژی و اخذ شرح حال، در بالین بیمار مورد بررسی قرار گرفته و فراوانی آن‌ها تعیین گردد. در گام بعدی بررسی پایه‌ی پاتوفیزیولوژیک تفاوت‌های موجود در سیر مطالعات بالینی بسیار سودمند است. برخی مقایسه‌ها مابین این مباحث در مکتب طب ایرانی و طب سنتی چین نیز در مقاله ذکر شده است.

واژگان کلیدی: طب سنتی ایران، نشانه‌شناسی، بیماری‌های معده، طب سنتی چین
تاریخ دریافت: ۹۰ اردیبهشت
تاریخ پذیرش:

علامت‌شناسی در طب سنتی ایران:

طب سنتی ایران دانش بومی چند هزار ساله‌ی ایرانیان است که بعدها در یونان مدون شده است (۲-۱). این طب پس از آنکه در دوره‌ی اسلامی

توسط مسلمانان دگرگون و با پژوهش و تجربه‌ی آنان بارور گردید، به عنوان اصلی‌ترین مکتب طبی در کشورهای اسلامی و بعدها در اروپا شناخته شده است (۳).
متون طب سنتی ایران با توجه به

شالوده‌ی فلسفی و منطقی خود، به اسباب بروز بیماری‌ها، نشانه‌های آن و فرآیندی که توسط آن موجب از میان برداشتن مرض و بالنتیجه از میان رفتن علامت می‌شود توجه خاص داشته است.

در واقع آنچه در طب سنتی ایران اصل کلی در درمان محسوب می‌شود، با سبب شناسی (etiology) آغاز می‌شود و درمان بر پایه‌ی شناخت اسباب بیماری استوار است. جر جانی در این باره می‌گوید: «مرض و عرض و سبب (هر بیماری علت ایجاد کننده‌ی آن است و پس از ایجاد شدن عوارضی از آن ناشی خواهد شد که ممکن است خود، بیماری دیگری باشد.

علت ایجاد کننده‌ی بیماری را سبب و عوارض ناشی از آن را عرض می‌نامند.) هر سه غیر طبیعی است و همیشه قصد طبیب و مراد او زایل کردن بیماری باشد و اندر اندیشه‌ی او کار نخستین آن باشد که بیماری زایل کند، لکن علاج کار نخستین، زایل کردن سبب است از بهر آنکه هرگاه که سبب زایل شود، بیماری زایل شود» (۴).

اهمیت معده در فرمایش گوهر بار پیامبر گرامی اسلام (ص) به روشنی بیان شده است، آنجا که فرمود: *المعدة بيت كل داءٍ و الجمیة رأس كل دواءٍ* (معده خانه‌ی هر دردی و پرهیز سرآمد هر درمانی است) (۵).

علامت شناسی در طب مدرن:

در پزشکی نوین علامت که Symptom خوانده می‌شود اینگونه تعریف می‌گردد: «هرگونه شاهد ذهنی (Subjective Evidence) از بیماری یا وضعیت یک بیمار که توسط وی احساس می‌شود. همچنین به تغییری در وضعیت بیمار که نشان دهنده‌ی یک حالت جسمی یا روانی است، گویند؛ مانند درد و خارش» (۶).

Symptom که دریافتی ذهنی است در مقابل Sign قرار دارد که یافته‌ی عینی است و توسط معاینه کننده دریافت می‌شود، مانند راش پوستی یا صدایی که در Pleural effusion در قفسه سینه به گوش می‌رسد (۷-۶). بر اساس آنچه در دانش علایم و

نشانه‌ها (Semiology) و شرح حال گیری (History taking) در طب رایج ذکر می‌شود، روند تفکر بالینی از همان لحظه‌ی اول برخورد با بیمار آغاز می‌گردد. این روند واجد یک پایه‌ی اطلاعاتی (Database) است که در جهت تفکر هدفمند و سازنده و شناخت نحوه‌ی برخورد با بیمار به پزشک کمک می‌کند. این پایه‌ی اطلاعاتی چند جزء مهم دارد:

۱. شکایات بیمار
 ۲. شناسایی یافته‌های غیر طبیعی
 ۳. ارتباط یافته‌های بیمار با یک پروسه زمینه‌ای پاتوفیزیولوژیک و سایکوپاتولوژیک
 ۴. طرح ریزی یک یا چند فرضیه درباره‌ی ماهیت مشکل بیمار (۸).
- با به‌کارگیری این شیوه می‌توان به یک شرح حال دقیق دست یافت و به تبع آن به تشخیص درست تری رسید. از سوی دیگر، یافته‌های ثبت شده در شرح حال بیمار قابلیت این را خواهد داشت که در پژوهش‌های بالینی مورد استناد قرار گیرد و درستی و دقت تشخیص، میزان تأثیر درمان و بروز عوارض ارزیابی شود.

تشخیص بیماری‌های معده در طب سنتی ایران:

به منظور بررسی وضعیت معده در این طب موارد زیر در قانون ابن سینا آورده شده است (۹).

عملکرد معده:

در صورتی که بیمار مقدار خوراکی که الان می‌تواند در یک وعده غذایی میل کند و معده‌ی بیمار می‌پذیرد کمتر از میزانی باشد که بیمار قبل از بیماری می‌توانسته است بخورد دلیل ضعف معده می‌باشد و اگر این عارضه را ندارد قوت معده همچنان پابرجاست. بر اساس طب سنتی ایران قوت‌های معده (که نیروهای انجام دهنده افعال معده‌اند) به ۴ نوع جاذبه، ماسکه، هاضمه و دافعه تقسیم می‌گردد.

قوه‌ی جاذبه آنست که توسط آن غذا بلعیده می‌شود و به معده می‌رسد. قوه ماسکه نگهدارنده غذا

ابتدایی فاسد شدن است می‌گردد). اگر در معده ورم یا زخم عفونی وجود نداشته باشد و غذا هم فاسد نباشد ولی هضم ناقص باشد علت، سوء مزاج است و اکثراً نوع سرد و مرطوب و در درجه دوم گرم و در درجه سوم خشک می‌باشد (۹).

در طب سنتی چینی، هر گونه علامت ناخوشایندی در سر دل که همراه با درد یا نفخ یا تهوع یا استفراغ یا اسهال و کاهش اشتها یا مدفوع شل و یا یبوست و عطش به آب و... باشد دال بر اختلال در هضم معده است (۱۱).

◀ وضعیت زبان:

وقتی که زبان در اختلالات معده شدیداً زبر و قرمز گردد بر سوء مزاج یا ورم گرم دمی در معده دلالت دارد و اگر متمایل به زرد گردد عارضه صفراوی (ناشی از وجود صفرا در معده) است و اگر به سیاهی متمایل گشت بیماری ناشی از ماده‌ی سودای غیرطبیعی (ناشی از زیاده‌ی ماده‌ی سودا در معده) است و اگر به سفیدی و شیری متمایل شد علت وجود ماده‌ی مرطوب در معده است و اگر فقط خشک حقیقی باشد بیماری ناشی از خشکی مزاج معده است (۹).

خشکی دهان به دو نوع حقیقی و غیر حقیقی تقسیم می‌شود (۹):

خشکی حقیقی به علت کاهش شدید میزان رطوبت است و خشکی غیر حقیقی به علت رطوبت لزج خشک شده‌ی دهان (لزج: غلظت حد فاصل میان غلظت ژله‌ای و آبکی) با سر منشاء حرارت بخاری که به بافت دهان رسیده است، پس افتراق آن دو مهم است چونکه یکی بر خشکی مزاج معده دلالت می‌کند و دیگری بر رطوبت لزج، که می‌تواند منشاء آن رطوبت لزج معده یا نزول یافته از مغز باشد (۹).

در طب سنتی چینی، در زبان به رنگ بدنه زبان، رنگ بار زبان، به تورم کل زبان و به اثر دندان‌ها بر کناره زبان بیشتر دقت می‌شود. همچنین بخش وسطی آن با دستگاه گوارش در ارتباط است و هر گونه اختلال در این امر، با تغییرات در این بخش

در معده است تا عمل هضم روی آن انجام گیرد. قوه هاضمه عمل هضم غذا را انجام می‌دهد و قوه‌ی دافعه دفع فضولات باقیمانده از عمل هضم را بر عهده دارد (۹).

در طب سنتی چینی، هر گونه تغییر در میزان خوراکی و یا مواد وارد شده به معده نشانگر اختلال عملکرد معده می‌باشد (۱۰-۱۱).

◀ بررسی چگونگی هضم:

هضم کامل عبارت است از اینکه پس از جای گرفتن غذا در معده، سنگینی در معده، سر و صدا، نفخ، آروغ با بوی دود یا ترشیدگی، سسکه، احساس لرزش معده (اختلاج) و یا تمدد (احساس کشیده شدن) وجود نداشته باشد و مدت ماندن غذا در معده مدتی معتدل باشد و خروج غذا از معده در زمان طبیعی که هضم کامل گردیده انجام شود و خواب، مستوی (با آرامش، نه سبک و نه سنگین) باشد و بیدار شدن از خواب به راحتی و سریع انجام شود و بعد آن ورم در پلک چشم مشاهده نگردد و شخص از سنگینی سر و مشکل در دفع مدفوع شکایت نداشته باشد و قبل از دفع، زیر شکم باد کرده و نرم باشد (این‌ها نشانه‌ی بهترین جای گرفتن غذا در معده و احاطه‌ی مطلوب آن بر غذا و نیز بهترین کارکرد معده و همچنین خوبی غذا در مقدار و کیفیت است) (۹).

اگر معده به طور کامل بر غذا احاطه پیدا نکرده و متعاقب آن هضم کامل نباشد ایجاد سرو صدا و آروغ متوالی می‌گردد و غذا مدت زیادی در آن باقی می‌ماند و یا قبل از زمان طبیعی هضم کامل، خارج می‌شود (۹).

وجود ماده‌ی صفراوی غیر طبیعی در معده (طور خالص) باعث مانعت هضم یا نقص آن نمی‌گردد بلکه غذا را فاسد می‌کند. ماده‌ی سودای غیر طبیعی در معده ایجاد منع در هضم و فساد غذا هر دو را می‌نماید (۹).

وجود ماده‌ی بلغم غیرطبیعی در معده به خصوص بلغم ترش باعث مایل شدن غذا به فساد می‌گردد. (باعث ترشیدگی غذا در معده که مرا حل

زبان همراه است. بار زبان کلاً در ارتباط با معده است و هر گونه اختلالی در این بار، اختلال معدی را مطرح می‌کند (۱۱).

◀ وضعیت آب دهان:

زیادی آب دهان و یا لزوجت آن بر رطوبت ارسال شده از معده به رطوبت آبکی بزاق به تفکیک دلالت می‌کند (بدین معنا که هرگاه مقدار یا غلظت رطوبت داخل معده از حد معمول قبل از آن فراتر باشد این حالت به دهان منتقل گردیده و باعث افزایش مقدار بزاق و یا غلظت آن می‌گردد). خشکی حقیقی دهان بر خشکی معده دلالت دارد و احساس حرارت در دهان دال بر گرمی آن است (اگر علائم دیگری دال بر حرارت معده نیز یافت شود) (۹). در طب سنتی چینی، بزاق دهان باید در حد عادی باشد. ولی خشکی بزاق دهان دال بر آتش معده یا گرمی در بدن است (۱۱).

◀ طعم دهان:

الف) تلخی آن نشان دهنده‌ی حرارت و صفرا است. ب) ترشی آن دلالت بر سردی در معده (در اکثر اوقات) می‌کند ولی مقدار سردی آن کمتر از میزانی است که هضم غذا را مانع شود و در بسیاری موارد دلالت بر حرارت ضعیف به همراه رطوبت می‌نماید که این حرارت رطوبت را کمی به جوش آورده ولی به علت نقصان حرارت و هضم ناقص ترشیدگی ایجاد می‌شود و گاهی ترشی دهان به علت ریزش ماده‌ی سودا از طحال به معده است که منجر به اشتهاى شدید به غذا گشته و نفخ و صدای شکم زیاد شده و باعث سوء هضم می‌گردد و آروغ زیاد و ترشیدگی بوی آروغ را باعث می‌شود. پ) بی مزگی دهان نشانگر بلغم بی مزه در معده است. ت) شوری طعم دهان به دلیل بلغم شور در معده است. ث) مزه های غریب و غیر عادی دلالت بر خلط غیرطبیعی و یا متعفن در معده می‌کند (۹).

- تعریف در طب سنتی چینی (۱۱):
- مزه تند معمولاً به علت افزایش الکوی حرارتی قلب یا کبد است.
- مزه تند ثابت در دهان به علت کبد آتشین می‌باشد.
- مزه تند صبحگاهی بعد از خواب نرفتن معمولاً به علت قلب آتشین است.
- مزه شیرین نشان دهنده نقص طحال یا بلغم گرم است.
- مزه ترش معمولاً به علت احتباس غذا در معده یا تهاجم کبد به معده است.
- مزه شور معمولاً به علت نقص انرژی کلیه است.
- مزه تند معمولاً به علت ریه گرم است.

◀ سکسکه:

اگر بیمار مبتلا به سکسکه متوالی گردد یده و از سوزش ناحیه سرد دل شکایت دارد، علت سکسکه وجود خلط ترش یا تند یا تلخ در معده است و اگر به همراه آن احساس کسش در معده نیز کند، علت آن باد است و اگر این‌ها را حس نمی‌کند و عطش آب هم ندارد بیانگر وجود خلط بلغم در معده است.

اگر سکسکه بعد از انجام پاک‌سازی در معده و یا پس از بروز تب ایجاد شده باشد نشان دهنده‌ی خشکی در معده است (۹). در مورد این نشانه در طب سنتی چین نیاز به دانستن علایم دیگر بیمار می‌باشد.

◀ درد معده:

- درد همراه با کشیدگی معده، به دلیل باد (ریج) در آن است و اگر به همراه درد، سنگینی نیز احساس گردد بر پر شدن بیش از حد معده (امتلاء) دلالت می‌کند و درد به همراه سوزش بر انواع خلط‌های غیر طبیعی ترش یا تند یا عفونی یا تلخ در معده اشاره دارد (که هر کدام به دلیل نوعی سوء مزاج مادی در معده می‌باشد) (۹).
- تعریف در طب سنتی چینی (۱۱):
- درد می‌تواند به علت احتباس انرژی چینی در کبد یا حرارت معده باشد.

د) اشتهای به ترشی‌ها و تنیدی‌ها نشان دهنده‌ی خلط لزج در معده است.

ه) اشتهای معده‌ی گرم به آب بیشتر از غذاست (گاهی شدت حرارت باعث تحلیل مواد ذخیره در معده گردیده و نیاز به جایگزینی آن عارض می‌گردد و سوزش ناشی از این حرارت باعث تحریک شدید گرسنگی به صورتی می‌شود که به هیچ وجه نمی‌توان آنرا تحمل نمود و گاهی باعث غش کردن خواهد شد).

و) اشتهای همراه با تجمع ماده سودا و یا بلغم ترش در معده (تامادامی که مقدار این مواد کمتر از مقداریست که از میان برنده‌ی اشتهاست) خیلی زیاد می‌شود و اشتهای می‌تواند به قدری زیاد شود که هیچ‌گاه سیری ندارد (شهوة کلبیه) (۹).

تعریف در طب سنّتی چینی (۱۱):

حالتی که با خوراک تسکین می‌یابد نشان دهنده یک الگوی نقص است.

حالتی که با خوراک بدتر می‌شود نشان دهنده یک الگوی افزایش است. اشتهای نداشتن نشان دهنده نقص انرژی در طحال است.

گرسنگی همیشگی حتی بعد از خوراک نشان دهنده حرارت معده است.

پری و باد کردن شکم بعد از خوراک نشان دهنده احتباس غذاست.

تمایل به غذای گرم نشان دهنده یک الگوی سرد است.

تمایل به غذای سرد نشان دهنده یک الگوی حرارتی است.

◀ استدلال عطش و تشنگی (میل شدید به آب):

در معده گرم مزاج، عطش به آب (تشنه شدن زیاد) بیشتر از اشتهای به غذا است اگر همراه آن حالت غثیان (احساس دل به هم خوردگی) باشد دلیل ماده‌ی مراری (خلط تلخ صفرا و یا ترش سودا) یا ماده شور بلغمی در معده است و اگر با خوردن آب نیم گرم عطش آرامش می‌یابد ماده در بیشتر حالات بلغم شور است و اگر با آب نیم گرم عطش بیشتر می‌شود یا رفع نگردد ماده‌ی مراری است که با آب سرد مرتفع

- درد مبهم ممکن است نشان دهنده احتباس غذا در معده باشد.
- اگر درد بعد از خوراک یا گرم کردن بهتر می‌شود ممکن است نشانه سرمای ناقص در معده باشد.
- اگر درد بعد از خوراک بدتر شود ممکن است نشانگر یک الگوی نقص باشد.
- اگر احساس پر بودن سر دل وجود داشته باشد، نشان دهنده یک الگوی افزایش است.

◀ اشتهای به غذا یا نوشیدنی‌ها:

افزایش یا کاهش یا قطع کامل آن حاکی از دلایل متفاوتی است (۹).

انسان اگر حس چشایی سالم داشته باشد هیچ مزه ای را به شیرینی ترجیح نمی‌دهد (یعنی به شیرینی تمایل دارد) پس اگر اشتهای شدید به چیزهایی غیر از آن بود نشان دهنده‌ی عارضه معده است. (تمایل عبارت است از علاقه مندی معمول به چیزی و در مقابل آن اشتهای عبارت است از تمایل شدید و غیرعادی) اشتهای و عطش اگر به سمت غذای سرد مزاج و آب سرد باشد در مقابل آنکه اشتهای به ترشی یا ماده‌ی خشک کننده یا شور یا تند و یا مجموعه شور و تند و ترش باشد تفاوت دارد (۹).

الف) اشتهای به طعم شور، تند و ترش دلیل ضعف معده متعاقب تجمع زیاد ماده لزج بلغمی در آن است چون غذاهایی با این سه طعم در میان بردن خلط مضر داخل معده مؤثرند و معده‌ی قوی تمایل به غذای چرب دارد ولی اشتهای زیاد و مفرط به آن ندارد.

ب) وقتی اشتهای به غذاهای غیر عادی و فاسد مثل خاک و امثالهم باشد، علت، خلط فاسد و غریب جای گرفته در معده است.

ج) اشتهای شدید به چربی‌ها نشان دهنده جمع شدگی و بسته شدن (قبوضت و تکائف) و خشکی معده است. اگر فرد به غذاهای گرم و گرم کننده تمایل ندارد و اشتهای به غذا های سرد و سرد مزاج دارد، حرارت در معده بالاست و اگر اشتهای به گرم کننده‌ها دارد در معده، برودت و سردی است.

می‌گردد. (۹)

تعریف در طب سنتی چینی (۱۱):

- میل به مایعات سرد نشانه حرارت است.
- میل به مایعات گرم نشانه سردی است.
- تشنگی به مقدار زیاد آب سرد نشانه افزایش الگوی حرارت است.
- نبودن تشنگی نشانه الگوی سرد است که به طور معمول از معده و طحال ناشی می‌شود.
- تشنگی به همراه میل نداشتن به نوشیدن، نشانه‌ی بلغم گرم می‌باشد.
- تشنگی با تمایل به مزه کردن آهسته آب یا آب گرم، نشانه‌ی نقص انرژی بین در معده یا کلیه است.

◀ قی (Vomiting):

- اگر فقط حال تهوع است نشان دهنده‌ی خلط غیرطبیعی فرورفته در بافت معده و جایگزین شده در آن است.

- اگر استفراغ به راحتی انجام می‌شود نشان دهنده‌ی خلط غیرطبیعی است که در فضای معده روان است.

- اگر حالت تهوع با استفراغ از میان نرود نشان دهنده‌ی جموعه هردو مورد بالا است و جایگزینی خلط در بافت معده نیز می‌تواند این حالت را ایجاد کند (حالت اول).

- حالت تهوع (غثیان) نه تنها می‌تواند فقط به علت ماده‌ی جایگزین شده در دیواره‌ی معده باشد بلکه می‌تواند به علت زیادی ماده‌ی ای باشد که دهانه معده را می‌سوزاند (سودا یا صفرا) یا می‌تواند این ماده در قعر معده کم باشد و با مخلوط شدن با غذای خورده شده از ته معده به بالای معده برسد و دهانه‌ی معده را بسوزاند و در این حالت چند ساعت بعد از خوردن غذا باعث استفراغ شده و تهوع قبل از غذا خوردن منجر به استفراغ نمی‌گردد (اشاره به بیمارانی که تهوع دارند ولی فقط چند ساعت پس از خوردن غذا دچار استفراغ می‌گردند).

- اگر ایجاد تهوع و غثیان دوره

ای باشد نشان دهنده‌ی خلط غیر طبیعی است که از جای دیگری و به مقدار کم به معده می‌ریزد و با زیاد شدن آن تهوع و استفراغ ایجاد شده و با تخلیه معده تا افزایش بعدی خلط غیر طبیعی، تهوع فروکش می‌کند.

- اگر تهوع و غثیان همیشگی باشد به منزله‌ی آن است که خلط غیرطبیعی متوالیاً در معده تولید می‌شود.

- رنگ ماده‌ای که از معده به و سیله قی خارج می‌شود نیز در تشخیص حایز اهمیت است چنانکه رنگ زرد آن بر صفرا، رنگ سفید و مزه ترش یا شور بر بلغم ترش یا شور و رنگ شفاف (شیشه‌ای) بر بلغم زجاجی دلالت می‌کند.

کسی که احساس می‌کند پس از خوردن غذا یا غیر آن اگر حرکت کند ممکن است غذای خورده شده را استفراغ کند این امر دلالت بر رطوبت شدید دهانه معده و یا ضعف قوای معده می‌کند که در حالت اول با گرسنگی هم این علامت وجود دارد اما در حالت دوم فقط موقع پر شدن معده این علامت ایجاد می‌شود (۹).

تعریف در طب سنتی چینی (۱۱):

- استفراغ ترش ممکن است نشانه تهاجم کبد به معده باشد.
- استفراغ آبکی شفاف ممکن است نشانه سردی در معده با احتباس مایعات باشد.
- استفراغ پس از غذا خوردن ممکن است نشانه یک الگوی حرارتی باشد.
- استفراغ حریص و ناگهانی ممکن است نشانه الگوی افزایشی باشد.
- استفراغ آهسته و ضعیف می‌تواند نشانه الگوی نقص باشد.

◀ آروغ:

آروغ می‌تواند انواع زیر را شامل شود (۹):

- الف) با بوی دود باشد (دودی یا دخانی)
- ب) با بوی ترشیدگی باشد (حامض)
- پ) بدبو باشد (متن)
- ت) با بوی گوشت بو گرفته (سهیکی)
- ث) بوی گوشت خام بدهد (زهیمی)
- ج) بوی گل سیاه و بدبوی (لجن)

کسی که سردی معده با ماده دارد دائماً سنگینی دهانه معده را احساس می‌کند.

این حالت (سردی معده) معمولاً به افرادی با مزاج سوداوی (سرد و خشک) یا با بیماری طحال یا کسانی که به معده آن‌ها نزله سرد سرازیر می‌شود مثل مبتلایان به مرض مراق عارض می‌گردد، ممکن است آروغ ترش از حرارت نیز ایجاد شود و آن در صورتی است که حرارت بر شیرینی اثر کرده و آن را ترش گرداند که البته در این حالت حرارت ضعیف‌تر از آن است که هضم کامل را انجام دهد و اگر حرارت شدید بر ماده‌ی شیرینی برسد آن را سوزانده و دلالت بر این نمونه، آروغ ترش با علامت حرارت و التهاب و تلخی دهان و عطش و سود بردن از سردی‌هاست.

با قی نیز می‌توان پی به ماده‌ی عامل آروغ ترش برد (که در قسمت قی توضیح داده شده است). اگر آروغ بدبوست دلالت بر تعفن در معده است که باعث بوی بد دهان می‌گردد و گاهی دلالت بر زخم‌های عفونی معده (قروح) می‌نماید.

سهکی (بوی بد عرق یا بوی گوشت بو گرفته) و سمکی (بوی ماهی) و حمائی (بوی گل سیاه و بدبوی) دلالت بر رطوبت عفونی شده داخل معده می‌کند.

نوع زنجاری دلالت بر شدت حرارت همراه تعفن می‌کند و این بر حرارتی شدیدتر از نوع دخانی دلالت دارد.

اگر آروغ غیر ترش است و بوی طعام خورده شده را بعد از ساعتی از تناول غذا می‌دهد دلالت بر ضعف قوای معده می‌کند که نمی‌تواند غذا را هضم نماید (۹).

تعریف در طب سنتی چینی (۱۱):

- با آروغ معمولاً رکود انرژی چینی کبد درگیر است.
- آروغ با بوی تند نشانه بلغم گرم در طحال، حرارت معده، یا انرژی چینی محبتس در روده کوچک است.
- آروغ بدون بو نشانه نقص یا ننگ در طحال و مولد سرمای داخلی می‌باشد.

همام بدهد (حماء)

چ) بوی عفونت بدهد (عفنی)

ح) بوی ماهی فاسد بدهد (سمکی)

خ) بوی زنگار بدهد (زنگار = آهن تفتیده)

د) بوی آن شبیه به بوی طعام خورده شده باشد

ذ) یا باد به تنهایی باشد و هیچ بویی نداشته باشد و این بهترین نوع آروغ است که این نوع آروغ مشابه آروغ به علت بلع هواست که در متون طب مدرن نیز به آن اشاره شده است (۱۰).

اگر آروغ دخانی باشد و علت آن غذایی که سریع‌التغییر به ماده‌ی دودی است، نباشد (زرده‌ی تخم مرغ پخته و ترب و یا غذایی که در پختنش حرارت شدید بکار رفته و دودی شده است مثل حلوا پخته شده با آتش) علت آن گرمی شدید مزاج معده با ماده یا بدون ماده است. نوع ماده‌ی به علت ریزش ماده‌ی گرم ریخته شده از سر به معده (نزله حار) می‌باشد، خصوصاً اگر مزاج بیمار صفراوی باشد و یا علت صفراوی است که مستقیماً به معده می‌ریزد، همچنین اگر غذایی مثل جو که به سختی به دود تبدیل می‌شود خورده شود و آروغ دودی ایجاد کند، حرارت شدید معده تایید می‌شود. همچنین مدفوع اگر به رنگ زرد تیره و سوزاننده در دفع (مراری) باشد سبب آن حرارت معده است ولی عکس آن صادق نیست.

گاهی آروغ دودی به بیداری زیاد دلالت دارد که معده فرصت کافی برای هضم غذا نیافته و شعله کشیده و گرم شده است. معده با شروع خواب بهتر به هضم غذا می‌پردازد و بیداری متوالی باعث گرمی بیش از حد معده می‌شود.

آروغ با بوی ترشیدگی می‌تواند به علت غذای ترش مزه یا غذایی که اگر در خوردن آن افراط شود ترش می‌شود باشد. اگر این دو علت نبود علت آن سردی معده است خصوصاً اگر غذایی که دیرترش می‌شود مثل عسل مصرف گردد و آروغ ترش را باعث شود (که سردی معده با ماده یا بدون ماده می‌تواند علت آن باشد).

◀ قراقر:

(۱۱) .

◀ گازهای دفعی شکم:

دفع صدا دار گاز های تولید شده در دستگاه گوارش از علایمی است که نشان دهنده ی ضعف در معده و دستگاه گوارش است، البته ضعیفی که باعث تولید آروغ زیاد و غیرطبیعی می شود بیشتر است (۹).

صدای بلند حین دفع گاز یا ناشی از غلیظ بودن اخلاط غیر طبیعی تولید شده در معده است و یا به علت توانمندی نیروی دافعه می باشد، توضیح اینکه در طب سنتی غلظت و رقت اخلاط غیر طبیعی تولید شده در معده در نوع علایم ایجاد شده و تشخیص نوع بیماری، کمک کننده است. مواد لطیف و رقیق صدایی تولید نمی کنند و این امر نشانگر قوت معده است خصوصاً در کسی که صدا دار شدن به اراده ی او نیست. در کسانی که بدون اراده دچار دفع صدا دار گاز هستند، اختلاط ذهن ایجاد شده است (در جه ای از کاهش سطح هوشیاری)، کم بویی باد بر خوبی هضم و تولید اخلاط طبیعی دلالت دارد و نداشتن بو دلیل بر عدم هضم و بوی شدید بر فساد هضم دلالت دارد که در هر دو حالت اخلاط غیر طبیعی ایجاد گردیده اند (۹).

در طب سنتی چین از این نشانه سخن به میان نیامده است.

◀ مدفوع:

صدای شکم دلیل ضعف معده و یا عدم تسلط به غذا است (تسلط بر غذا عبارت از نیرومندی معده در قوای چهارگانه جاذبه، ماسکه، هاضمه و دافعه) و یا به طور قطع دلالت بر رطوبت مدفوع می نماید (۹).

تعریف در طب سنتی چینی (۱۱):

سرو صدای شکم به همراه مدفوع شل نشان دهنده نقص طحال است.

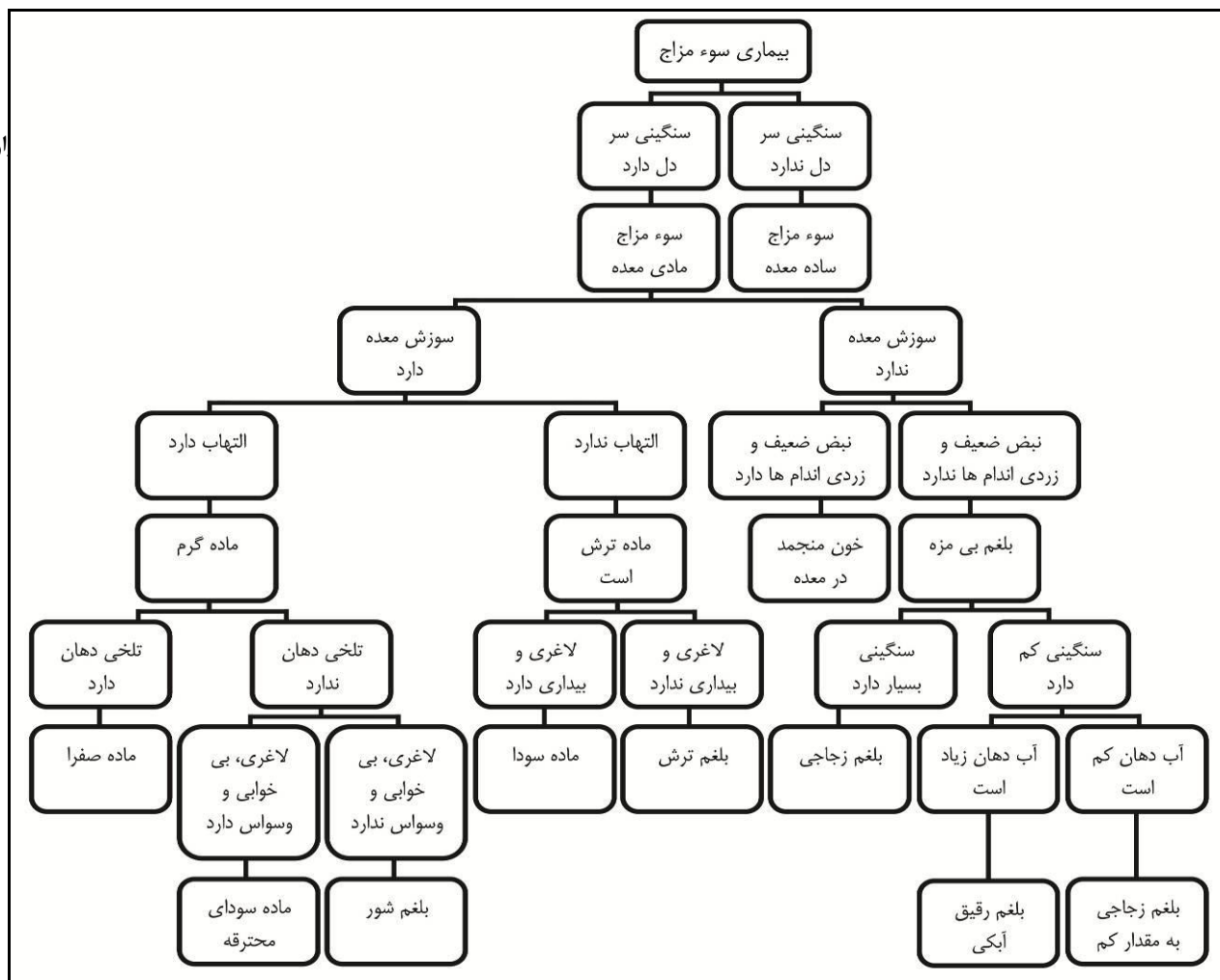
صدای شکم به همراه باد کردن شکم که در آن مدفوع شل نیست نشان دهنده رکود انرژی چي کبد است.

◀ تمایل خوراکی بیمار:

پس از آنکه فرد غذای واحدی را مصرف کرد، می توان استدلال آن را از اینکه سازگاری وی با چیزهای مبرد (سرد کننده) است یا مجفف (خشک کننده) یا مرطوب (تر کننده) تخمین زد. باید در حالت مساوی دقت کرد که اشیای سرد را بهتر می پسندد یا خشک کننده و یا مرطوب کننده را و اگر شرایط مساوی لحاظ نگردد، نتیجه گیری غلط می شود (۹).

مثلاً گاهی به علت اشیای سرد، جو شش خلط آبکی یا شور بلغمی فروکش کرده و تصور می شود بیمار منفعت یافته است در جایی که خلط باعث بیماری، سرد بوده و یا گاهی با گرمی دادن باعث تحلیل خلط گرم داخل معده می شویم و بیمار موقتاً بهبود می یابد، در جایی که در اینجا باید مبرد داد و بایستی به سایر علایم نیز دقت نمود (۹).

تقریباً همین معنی و مفهوم را می توان در طب سنتی چینی نیز دید

نمودار ۱. الگوریتم تشخیصی انواع سوء مزاجات معده

است و شکل مدفوع مثلاً به شکل مداد (نازک و باریک) ناشی از ضعف طحال می‌باشد (۱۱).

◀ رنگ بدن:

رنگ در بیشتر اوقات دلالت زیادی بر حال معده و کبد می‌کند. به نظر مؤلف منظور از تغییر رنگ در طب سنتی ایران تغییرات رنگ صورت است که مد نظر قرار می‌گیرد زیرا صورت اولین و بیشترین جایی است که طی معاینه توسط درمانگر مشاهده می‌گردد. بیشتر امراض معده، سرد و مرطوب است و رنگ مبتلایان رصاصی یا رنگ قلع به خود می‌گیرد و اگر رنگ بیمار از قبل زرد بوده باشد این زردی به سفیدی متمایل می‌گردد (۹).

در طب سنتی چینی، رنگ رخسار که بیانگر رنگ بدن است نیز به همین شکل بوده و در ناراحتی‌های دستگاه گوارش، پریدگی رنگ شایع است (۱۱).

◀ استدلال به احوال مشارکات:

قوام، رنگ و بوی مدفوع هر کدام می‌تواند نشانه‌ای از بیماری معده باشد. رنگ مدفوع نشان دهنده‌ی نوع خلطی است که در معده یا بقیه بخش‌های دستگاه گوارش به صورت طبیعی یا غیر طبیعی تولید شده است (۹).

اگر مدفوع صاف و هموار است و رنگش میانه و بوی تند نیز ندارد، دلیل آن است که معده غذا را بخوبی هضم می‌کند. خوب هضم کردن غذا دلیل نیرومندی معده و نیرومندی آن نشان از اعتدال مزاج دارد. اگر مدفوع خدلی بدبو ولی نرم باشد دلیل آن است که قبل از زمان هضم کامل بیرون آمده است و این نشان دهنده‌ی ناتوانی نیروی نگه دارنده‌ی معده، ماسکه است. اما اگر بدبویی زیاد است ولی مدفوع نرم نیست دال بر ناتوانی نیروی هضم کننده‌ی معده است (۹).

در طب سنتی چینی، به رنگ و قوام و شکل مدفوع دقت می‌شود و رنگ طبیعی به رنگ قهوه‌ای روشن است. قوام مدفوع نه شل و نه سفت

سنّتی چینی

در جدول ۱ مقایسه‌ی اطلاعات به دست آمده از مشاهده و مصاحبه با بیمار جمع آوری شده است، اگر علامت سئوالمی در برابر یک علامت گذاشته شده است یعنی اینکه علامت نیاز به بررسی بیشتر داشته و هنوز تکمیل نیست.

در طب سنّتی چینی نیز مثل طب سنّتی ایرانی، اساس تشخیص بر روی چند محور اصلی استوار است. در ابتدا از مشاهده استفاده می‌گردد که در این بخش به رنگ رخسار بیمار دقت می‌گردد که در حالت Pale complexion به برخی بیماری‌های گوارشی می‌توان شک کرد و یا در رنگ تنه زبان، اگر قرمز آتشین باشد به Fire یا Heat در دستگاه گوارش می‌توان پی برد و اگر به صورت Pale باشد به کمی گردش خون (کمبود خون) در دستگاه گوارش و معده رسید. اگر رنگ بار زبان زرد باشد دلیل بر آتش ناشی از گرمای معده و شاید ناشی از کبد باشد، بعد از آن، از روش مصاحبه استفاده می‌گردد. آنگاه از حس شنوایی در شنیدن مثلاً صدا های دستگاه گوارش و یا از حس بویایی در بو کردن استفاده می‌گردد. در پایان نیز، با استفاده از اطلاعات جمع آوری شده، به یک الگوی تشخیصی می‌توان رسید و بر آن اساس به درمان بیمار پرداخت.

اعضاء مشارک معده عبارتند از اعضای که بیماری‌های آن‌ها می‌تواند روی معده تأثیر بگذارد و بالعکس.

اگر دماغ نزله دارد باعث اختلال معده می‌تواند، نزله باشد و اگر کبد تولید صفراي غیر طبیعی می‌کند توجه به آن الزامی است. اگر طحال ورم دارد و از جذب سودا به خود عاجز است و سودا زیاد است، می‌تواند نشان دهنده‌ی علت باشد.

توجه به اینکه آیا بیمار جلو چشمش چیزی غیر عادی و غیر ثابت را می‌بیند؟ آیا به علت امتلاء سردرد دارد؟ یا با امتلاء، وسواسی دارد که با گرسنگی کم می‌شود و علی‌الخصوص سرگیجه دارد یا نه؟ بسیار حائز اهمیت است. آیا با پر شدن شکم احساس خفگان پدید آمده و یا موقع گرسنگی چنین حالتی دارد؟ همچنین غش و تشنج چه مواقعی عارض می‌گردد؟

دقت به این‌ها عوارض مشارکتی معده را نشان می‌دهد. اگر پر شدن معده ایجاد خیالات مذکور، سردرد، وسواس، رویا های مختلف خفگان یا خواب‌رفتگی خیلی عمیق را باعث شود معده از ماده‌ی خلط غیرطبیعی پر است و سوء مزاج دارد (۹).

تطابق نشانه شناسی در طب سنّتی ایرانی و طب

جدول ۱. جدول مقایسه‌ای علایم بیماری‌های معده در طب سنّتی ایران و طب سنّتی چین

علامت	تعریف در طب سنّتی ایران	تعریف در طب سنّتی چینی
عملکرد معده	در صورتیکه بیمار مقدار خوراکی که الان می‌تواند در یک وعده غذایی بلع نماید و معده‌ی بیمار می‌پذیرد کمتر از میزانی باشد که هر گونه تغییر در میزان خوراکی و یا مواد وارد شده به بیمار قبل از بیماری می‌توانسته است بخورد دلیل ضعف معده معده نشانگر اختلال عملکرد معده می‌باشد.	می‌باشد و اگر این عارضه را ندارد قوت معده همچنان پا برجاست.

تعریف در طب سنتی چین	تعریف در طب سنتی ایران	علامت
هر گونه علامت ناخوشایندی در سر دل که همراه با درد یا نفخ یا تهوع یا استفراغ یا اسهال و کاهش اشتها یا مدفوع شل و یا بیوست و عطش به آب و... باشد دال بر اختلال در هضم معده است.	اگر معده بطور کامل بر غذا احاطه پیدا نکرده و هضم کامل نباشد ایجاد سرو صدا و آروغ متوالی می‌گردد و غذا مدت زیادی در معده باقی می‌ماند و یا قبل از زمان طبیعی هضم کامل، خارج می‌شود.	بررسی چگونگی هضم
در زبان به رنگ بدنه زبان، رنگ بار زبان و به تورم کل زبان، به اثر دندان‌ها بر کناره زبان باید دقت کرد. در زبان بخش وسطی زبان با دستگاه گوارش در ارتباط است و هر گونه اختلال در این دستگاه، با تغییرات در این بخش زبان همراه است. بار زبان کلا در ارتباط با معده است و هر گونه اختلالی در این بار، اختلال معدی را می‌رساند.	وقتی که زبان در اختلالات معده شدیداً زبر و قرمز شده بر سوء مزاج یا ورم گرم دموی (ناشی از تجمع خون) در معده دلالت دارد و اگر متمایل به زرد گردیده عارضه صفراوی (ناشی از وجود صفرا در معده) است و اگر به سیاهی متمایل است بیماری ناشی از ماده‌ی سوداوی غیرطبیعی در معده است و اگر به سفیدی و شیری تمایل یافته باشد علت وجود ماده‌ی مرطوب در معده است و اگر فقط خشک حقیقی باشد بیماری ناشی از خشکی مزاج معده است.	وضعیت زبان
بزاقت دهان باید در حد عادی باشد. ولی خشکی بزاقت دهان دال بر آتش معده و یا گرمی در بدن است.	زیادی آب دهان و یا لزوجت آن بر رطوبت معده دلالت می‌کند	وضعیت آب دهان
Bitter taste is usually due to an Excess Heat pattern (Liver or Heart) A constant bitter taste in the mouth is usually due to Liver Fire A bitter taste in the morning after no sleep is usually due to Heart Fire A sweet taste may indicate Spleen Deficiency or Damp Heat A sour taste is usually due to retention of food in Stomach or the Liver invading the Stomach A salty taste is usually due to Kidney Yin Deficiency A pungent taste is usually due to Lung Heat	تلخی آن نشان دهنده حرارت و صفرا است. ترشی آن در اکثر مواقع دلالت بر سردی در معده و یا حرارت ضعیف به همراه رطوبت می‌کند و گاهی ترشی دهان به علت ریزش ماده‌ی سودا از طحال به معده است. بی مزگی دهان نشانگر بلغم بی مزه در معده است. شوری طعم دهان به دلیل بلغم شور در معده است. مزه های غریب و غیر عادی دلالت بر خلط غیرطبیعی متعفن در معده می‌کند.	طعم دهان
-	اگر بیمار مبتلا به سکسکه متوالی گردیده و از سوزش ناحیه سر دل شکایت دارد، علت سکسکه وجود خلط ترش یا تند یا تلخ در معده است و اگر به همراه آن احساس کشش در معده کند، علت آن باد است و اگر این‌ها را حس نمی‌کند و عطش آب هم ندارد خلط بلغمی در معده وجود دارد و اگر بعد از انجام پاک‌سازی در معده و یا پس از بروز تب ایجاد شده نشان دهنده خشکی در معده است.	سکسکه
-Can be due to Liver Qi Stagnation or Stomach Heat. -If the pain is dull, it may indicate retention of food in the stomach. -If the pain is better after eating or applying heat it may indicate Deficient Cold in Stomach. -If the pain is worse after eating it may indicate a Deficient pattern. -If there is also fullness in the epigastrium, this indicates an Excess pattern	درد همراه با کشیدگی معده به دلیل باد در معده می‌باشد و اگر به همراه درد، سنگینی احساس گردد بر پر شدن بیش از حد معده (امتلاء) دلالت می‌کند و درد به همراه سوزش بر خلط ترش، تند، عفونی یا تلخ در معده دلالت دارد.	درد معده

علامت	تعریف در طب سنتی ایران	تعریف در طب سنتی چینی
اشتها به غذا یا نوشیدنی	اشتها به طعم شور، تند و ترش دلیل ضعف معده متعاقب تجمع زیاد ماده لزج بلغمی در معده است، وقتی اشتها به غذاهای غیر عادی و فاسد مثل خاک و امثالهم باشد علت، خلط فاسد جای گرفته در معده است. انسان اگر حس چشایی سالم داشته باشد هیچ مزه ای را به شیرینی ترجیح نمی‌دهد، پس اگر اشتهای شدید به چیزهای غیرعادی یافت، نشان دهنده اختلال است. اشتهای به ترشی و تندی نشان دهنده خلط لزج در معده است. اشتهای معده گرم به آب بیشتر از غذاست.	-Condition relieved by eating indicates a Deficiency pattern -Condition aggravated by eating indicates an Excess pattern -Lack of appetite indicates Deficient Spleen Qi -Always hungry even after eating indicates Stomach Heat -Fullness/distention after eating indicates Retention of Food -Prefers warm food indicates a Cold Pattern -Prefers cold food indicates a Heat Pattern
عطش و تشنگی	در معده گرم مزاج، عطش به آب بیشتر از اشتها به غذا است، اگر همراه آن احساس دل آشوب و دل به هم خوردگی (غثیان) باشد دلیل ماده مراری (خلط تلخ صفرا و یا ترش سودا) یا ماده شوربلغمی در معده است و اگر با خوردن آب نیمگرم عطش آرامش یابد ماده در بیشتر حالات بلغم شور است و اگر با آب نیمگرم عطش بیشتر شود یا رفع نگردد، ماده مراری است که با آب سرد مرتفع می‌گردد.	-For cold liquids indicates Heat -For warm liquids indicates Cold -Thirst for large amounts of Cold Water indicates an Excess Heat Pattern -No Thirst indicates Cold pattern, usually of the Stomach or Spleen -Thirst with no desire to drink indicates Damp-Heat -Thirst with desire to sip liquids slowly, or sip warm liquids indicates Yin Deficiency (of Stomach or Kidney)
قی (Vomiting)	تهوع نشان دهنده خلط غیرطبیعی فرورفته در بافت معده و جایگزین شده در آن است. اگر استفراغ براحتی انجام شود نشان دهنده خلط غیرطبیعی است که در فضای معده روان است. اگر حالت تهوع با استفراغ از میان نرود نشان دهنده هردو مورد بالا است و نیز جایگزینی خلط در بافت معده هم می‌تواند این حالت را ایجاد کند.	-Sour vomiting may indicate Liver Invading Stomach -Clear/Watery vomiting may indicate Cold in Stomach with Fluid retention -Vomiting after eating may indicate a Heat Pattern -Sudden & Loud vomiting may indicate Excess pattern -Slow & Weak vomiting may indicate Deficiency pattern
آروغ	می‌تواند گاهی ترش باشد بدبو باشد (متنن) با بوی دود باشد (دودی یا دخانی) زنگاری باشد (زنگار = آهن تفتیده) بوی گوشت خام بدهد (زهمی) بوی گل سیاه و بدبوی (لجن) حمام بدهد (حمام) بوی عفونت بدهد (عفنی) بوی ماهی بدهد (سمکی) بوی شبیه به طعام خورده شده داشته باشد یا باد به تنهایی باشد و هیچ بویی نداشته باشد	-Stagnation of Liver Qi is often involved -With foul odor indicates Damp-Heat in Spleen, Stomach Heat, or Stagnant Qi in the Small Intestine -Without odor indicates Deficient Spleen Yang producing interior Cold
قراقر	صدای شکم دلیل ضعف معده و عدم تسلط به غذا است و یا به طور قطع دلالت بر رطوبت مدفوع می‌نماید.	-With loose stools indicates Spleen deficiency -With abdominal distention but no loose stool indicates Liver Qi Stagnation
تمایل خوراکی بیمار	پس از آنکه فرد غذای واحدی را مصرف کرد، می‌توان استدلال کرد که سازگاری وی با چیزهای مبرد (سرد کننده)، مجفف (خشک کننده) یا مرط (تر کننده) چگونه است.	تقریباً همین معنی و مفهوم در طب سنتی چینی را می‌توان دید.

تعریف در طب سنتی ایران	تعریف در طب سنتی چینی	علامت
اگر معده سوزش ندارد اما احساس سنگینی وجود دارد، ماده بلغم زجاجی است. احساس سوزش و التهاب نشانگر وجود ماده مره (صفرافا) یا شور (بلغم مالح) است.	به مقالات ریفلاکس و سوء هاضمه در همین مجموعه ارجاع گردد.	استدلال از آنچه معده حس می کند
احساس سوزش بدون التهاب بیانگر ماده ترش (بلغم) است. سوزش و سبکی دلالت بر ماده لطیف یا کم و سوزش توام با سنگینی دال بر ماده غلیظ یا زیاد است.	-	گازهای دفعی شکم
صدای بلند حین دفع گاز یا ناشی از غلیظ بودن مواد غیر طبیعی تولید شده در معده است و یا به علت توانمندی نیروی دافعه است.	-	مدفوع
کم بویی باد بر خوبی هضم دلالت داشته و نداشتن بو دلیل بر عدم هضم است بوی شدید بر فساد هضم دلالت دارد.	-	رنگ بدن
رنگ مدفوع نشان دهنده نوع خلطیست که در معده یا بقیه بخش‌های دستگاه گوارش به صورت غیر طبیعی تولید شده است.	به رنگ و قوام و شکل مدفوع باید دقت کرد. رنگ طبیعی به رنگ قهوه ای روشن است. قوام مدفوع نه شل و نه سفت است. شکل مدفوع مثلاً به شکل مداد (نازک و باریک) ناشی از ضعف Spleen است و لی در کانسرها همین گونه می گردد.	استدلال به احوال مشارکات باعث ناراحتی معده
اگر مدفوع خیلی بدبو ولی نرم باشد دلیل آن است که قبل از زمان هضم کامل، بیرون آمده است و این نشان دهنده ناتوانی نیروی نگه دارنده معده است (ماسکه). اما اگر بدبویی زیاد بوده و مدفوع نرم نباشد دلیل ناتوانی نیروی هضم کننده معده است.	رنگ رخسار که بیانگر رنگ بدن است نیز در طب سنتی چینی به همین شکل و در ناراحتی‌های دستگاه گوارش Saloow White رنگ شایع است.	
رنگ در بیشتر اوقات بر حال معده و کبد دلالت می کند. بیشتر امراض معده سرد و مرطوب است و رنگ مبتلایان، رصاصی (رنگ قلع) است و اگر رنگ بیمار از قبل زرد بوده باشد این زردی به سفیدی متمایل می گردد.	نیاز به مبحث دیگری دارد.	
اگر دماغ نزله دارد و از آن متأثر می شود می توان ناراحتی معده را نزله دانست. اگر کبد تولید صفرای غیر طبیعی کند توجه به آن الزامی است. اگر طحال متورم است و از جذب سودا به خود عاجز باشد و مقدار سودا نیز زیاد شده باشد می تواند یکی از علل باشد.		
آیا بیمار جلو چشمش چیزی غیر عادی و غیر ثابت را می بیند؟ آیا به علت امتلا سردرد دارد؟ آیا با امتلاء، وسواسی دارد که با گرسنگی کم شده و آیا از سرگیجه رنج میبرد؟ آیا با پر شدن شکم احساس خفقان دارد یا موقع گرسنگی؟ همچنین غش و تشنج چه مواقعی عارض می گردد؟ دقت به اینها عوارض مشارکتی معده را نشان می دهد.		

پی نوشت

۱. در فلسفه، برای شناخت ماهیت و چیستی اشیاء (ontology) از عناوین هستی شناختی (ontological entities) مانند کیفیت، عملکرد، نقش، خاصیت، ... استفاده می شود.

منابع

۱. الگود، سیریل: تاریخ پزشکی ایران و سرزمین‌های خلافت شرقی. ترجمه: فرقانی، باهر. انتشارات امیرکبیر، تهران، صص: ۷-۳۶، ۱۳۷۱.
۲. تاجبخش، حسن: تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران. ج ۱۰، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، صص: ۱۸۵، ۲۶۱-۲۵۹، ۱۳۸۵.

۳. شمس اردکانی، محمدرضا؛ ذوالفقاری، بهزاد؛ روزبھانی، مهدی؛ ترکی، مهدی؛ روزبھانی، اکبر؛ مروری بر تاریخ و مبانی طب سنتی اسلام و ایران. انتشارات راه کمال، تهران، صص: ۱۲-۶، ۱۳۸۵.
۴. جرجانی، سید اسماعیل: ذخیره‌ی خوارزمشاهی. ج. ۱، انتشارات فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تهران، صص: ۱۵۰، ۱۳۸۰.
۵. محمدی ری شهری، محمد: احادیث پزشکی. ج. ۲، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، قم، صص: ۲۴، ۱۳۸۵.
6. Novak PD. *Dorland pocket medical dictionary*. Philadelphia: W.B. Saunders; 1995.
7. Anderson KN. *Mosby's Medical, Nursing and Allied Health Dictionary*. St. Louis: Mosby-Year Book Inc; 1998.
۸. بیتز، باربارا: معاینات بالینی و روش گرفتن شرح حال. ترجمه: کاوه، مانیا. ویرایش نهم. نشر پیشگامان توسعه، تهران، صص: ۵، ۱۳۸۷.
۹. ابن سینا، حسین: قانون فی الطب. الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ۲۰۰۵ م.
10. Tack J, Talley NJ, Camilleri M, Holtmann G, Hu P, Malagelada JR. Functional gastroduodenal disorders. *Gastroenterology* 2006;130(5):1466-79.
11. Maciocia G. *Diagnosis in Chinese medicine: A comprehensive guide*. New York: Elsevier; 2004.

